

Raittiusliikkeellä kansalaisyhteiskuntaan

Sulkunen, Irma: Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1986, 312 sivua

Irma Sulkusen tutkimuksessa yhdistyy useampikin tutkimusperinne. Hän on työskennellyt Alkoholitutkimussäätiön (Helsinki) historiaprojektissa, ja siten kyseessä on osin alkoholipoliittinen tutkimusintressi. Toisaalta hänen tutkimuksensa on historian väitöskirja. Tekijä ilmoittaa ns. new social historyn jatka-jaksi, mutta selvimpänä piirteenä hänen tutkimuksestaan nousee kuitenkin pyrkimys hyvin yleistäviin sosiologisiin selityksiin. Silti tutkimus rajoittuu tiukasti vain suomalaisen raittiusliikkeen analysointiin. Vertailu ainakin Ruotsiin olisi ollut mielenkiintoinen siksi, että sielläkin raittiusliikettä on tutkittu osana ”kansalaisyhteiskunnan” syntyä, mutta liikkeen poliittiset kytkennät olivat toisenlaiset kuin Suomessa.

Sulkusen tutkimuksen merkitys ja suuri ansio on sen näkökulmassa. Suomen raittiusliikkeen historia on pitkään ollut jokseenkin tunnettu, mutta sitä on vaivannut liikkeen tarkastelu osana alkoholiongelmaa, so. liikkeen synty on nähty vastauksena juoppouden kurimukseen. Sulkunen on huomannut, että liikkeen synty edellyttää muutakin. Hän näkee vuosisadanvaihteen raittiusajattelun ideologiana, ”kansalaisuskontona”, jonka taustalla olivat yhteiskunnan nopea muuttuminen, työväestön irtaantuminen maataloudesta ja sääty-yhteiskunnasta kaupunkiin ja ns. vapaan kansalaisen synty osana yh-

teiskunnan instituutioiden uudelleen ryhmittymistä. Sanalla sanoen kyse oli kansalaisyhteiskunnan synnystä. Näin suomalaisen raittiusliikkeen luonne ja voimakkuus sekä varsinkin työväestön aktiivinen osanotto saavat luontevan selityksen.

Sulkusen tutkimus jakaantuu kolmeen osaan, jotka lyhyesti esittämällä keskeiset tuloksetkin tulevat hyvin esiin. Ensimmäisessä osassa Raittiusliike ja kansakunnan synty selvitetään alkoholikysymyksen synty Suomessa ja raittiusliikkeen organisoimisen motiivit. Alkoholikysymys tuli yleiseen keskusteluun aikana, jolloin alkoholinkulutus selvästi laski, eikä muustakaan alkoholihaittojen lisääntymisestä ole selviä näyttöjä. Ongelman synnyttivät suomenkielinen sivistyneistö ja keskiluokka pyrkinessään nostamaan rahvasta hyödylliseen kansalaisuuteen. Luotiin oppi viinan pahuudesta, ja sillä selitettiin lähes kaikki yhteiskunnalliset epäkohdat. Koska viinaongelmia oli — viina ei sopinut yhteen mm. uuden rationaalisen työkasityksen kanssa — oppi oli uskottava sekä moraalinvartijoille että sosiaalista nousua havittelevalle työväestölle. Laajan ja keskitetyn raittiusliikkeen syntyyn tarvittiin vielä organisoimismotiivi. Sellainen oli suomalaisuusliikkeellä. A. A. Granfeltin johdolla luotiin 1880- ja 1890-luvulla keskitetty, hierarkkinen organisaatio, jossa eliitti opetti rahvaalle uuden ideologian, raittiuuden. Raittiusliike oli vuoden 1905 suurlakkoon asti jäsenmäärältään suurin ja tunnetuin organisaatio, mikä konkreettisesti oli luomassa ”patriarkaalisen mallin mukaista kansallisvaltiota”, jossa työväestö piti integroida yhteiskuntaan, so. ratkaista työväenkysymys. Tämän prosessin hahmottaminen on Sulkusen tutkimuksen vankin ja tärkein tulos.

Tutkimuksen toisessa osassa Raittiusliikkeen alueellinen ja sosiaalinen perusta analysoidaan paikallistasoa.

Siinä käytetään hyväksi jäsentietoja ja maan eri osia kuvaavia demografisia tilastotietoja. Aineiston aukollisuudesta huolimatta lukija saa konkreettisen käsityksen liikkeen levinneisyydestä, kannatuksesta ja jäsenkoostumuksesta. Liike eteni luonnollisesti kaupungeista maaseudulle, keskusalueilta syrjemmälle. Edelläkävijä oli ruotsinkielinen alue, jossa liikkeellä oli kuitenkin vapaakirkollinen, eikä suomalaisnationalistinen luonne. 1900-luvun puolella liike heikkeni nopeimmin kehittyneimmillä seuduilla, joilla työväenliikkeestä tuli keskeisin järjestäytymiskanava. Raittiusliikkeen leviäminen seurasi väestön järjestäytymisedellytyksiä eikä alkoholikysymyksen vakavuuden vaihtelua. Paikkakuntakohtaiset erot niin maaseudulla kuin kaupungeissakin heijastivat paikallisia kieli-, ammattiryhmä- ja muita sosiaalisia eroja. Järjestäytymisen perusluonne ja trendi olivat lähes kaikkialla samat: organisaattorina oli sivistyneistö, erityisesti papit ja opettajat, mutta ”ytimeltään” liike oli Sulkusen mukaan työläisvaltainen, erityisesti liikkuvan, juuriltaan irti reväistyn työväestön liike, joka varsinaisen työväenliikkeen vahvistuttua (1905) muuttui keskiluokkaiseksi, naisvaltaiseksi ja maalaiseksi liikkeeksi. Sulkusen eräänlainen yleisselitys raittiusliikkeelle on, että se heijasti yhteiskunnan muutosta siten, että ”sosiaaliseen liikkeeseen joutuneille ihmisille” järjestäytyminen raittiusliikkeeksi oli yksi ”etappi” alueellisen muuttoliikkeen ja sosiaalisen liikkuvuuden muodostamassa kokonaisliikkuvuudessa, jossa siirryttiin myös käsitysten tasolla sääty-yhteiskunnan patriarkaalista suhteista vapaaseen kansalaisuuteen. Tähän tulokseen tekijä on päätenyt halutessaan hahmottaa liikettä ruohonjuuritasolla: ”Tarkastelussa pyritään tietoisesti irtaantumaa johdon asettamista toimintatavoitteista ja jäsenihanteista ja tuomaan sijaan liikkee-

seen liittyneiden oma hahmotus raittustoiminnan roolista jokapäiväisessä elämässään ja maailmankuvaan” (s. 96). Tutkimustavoite on hyvä, koska liikkeen jäsenistö — opettavat — kuului osin eri kulttuuripiiriin kuin johto ja ilmeisesti käsitti asiat toisin. Sulkusen ongelmaksi on kuitenkin tullut se, että hän ei voi saada aineistostaan vastauksia tällaisiin kysymyksiin (s. 117—118). Niinpä teesi liikkeen sosiaalisesta luonteesta ei perustu riittävästi esitettyihin lähteisiin, vaan muuhun päätteelyyn. Esitetyt taulukot eivät todista liikkeen korostettua työläisluonnetta, vaan niiden aukollinen sanoma voidaan tulkita myös niin, että jäsenkoostumus oli selvän pikkuporvarillinen.

Liikkeen työläisluonnetta Sulkunen on korostanut laskemalla käsityöläiset työväestöön, jopa niin, että käsityöläiset samastuivat työväestön eikä keskiluokan ajatusmaailmaan ja pyrkimyksiin. Näin voi olla osan kohdalla, mutta sen osoittaminen olisi edellyttänyt käsityöläisten ”epävakaa” aseman tutkimista syvemmin. Nyt Sulkunen tyytyy vetoamaan siihen, että käsityöläisten puutteellinen kirjaaminen teollisuustilastoon kertoo heidän ammatillisen asemansa vaatimattomuudesta (s. 268—270). Samoin raittiusyhdistysten jäsenten poikkeuksellinen liikkuvuus on perusteltu epäkelvolla menetelmällä: vertaamalla pois muuttaneiden jäsenten määrää koko väestöstä lasketuun kokonaisliikkuvuuteen. Näin saadaan ilman muuta tulokseksi huikea liikkuvuus, johon Sulkunen hyvin usein vetoaa. Jäsenten liikkuvuutta olisi verrattava samojen ammattiryhmien ja ikäryhmien liikkuvuuteen, jotta väite voitaisiin perustella. Itse asiassa Sulkusen esittämät sattumanvaraiset liikkuvuusluvut eivät välttämättä osoita poikkeuksellisuutta.

Nämä harmilliset puutteet eivät tuhoa Sulkusen teesiä liikkeen ruohonjuuritason olemuksesta ja kaksoisluonteesta, mutta jättävät sen hypoteesiksi. Saman aineiston saisi ehkä tukemaan päinvastaistakin hypoteesia, ts. sitä, että liikkeessä ei ollut olennaista kaksoisluonnetta, että jäsenistö oli eräitä nuorisoryhmiä lukuun ottamatta asemansa vakiinnuttanut tai sosiaaliseen nousuun pyrkivää

pikkuporvaristoa tai työväestön eliittiä ja että jäsenistön suuri vaihtuvuus kuvaa vain liikkeen epäonnistumista. Kirjoittajan johtopäätös näyttää olevan seuraus hänen asettamastaan kysymyksestä, halusta nähdä raittiusyhdistykset omaehtoisena kansanliikkeenä. Teesi voisi raittiusyhdistyksen sijasta sopia paremmin juomalakkoliikkeeseen v. 1898—1899, jota Sulkunen käsittelee erikseen seuraavassa luvussa, mutta tehdessään yleistyksiä liikkeen sosiaalisesta luonteesta hän ei erota näitä kahta muotoa. Tutkimus kuitenkin osoittaa, että oli oikeastaan kolme eri raittiusliikettä: 1) varhaiset porvarilliset, työväestön tukemat yhdistykset, 2) proletaarinen juomalakkoliike ja 3) 1900-luvulla työväen jättämä keskiluokkainen yhdistystoiminta.

Tutkimuksen kolmas osa Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen on tavallaan yhteenveto (s. 15), jossa aikaisemmin käsitelty ylä- ja alataidon analyysit sidotaan 1900-luvun alun suomalaisyhteiskunnan uudenaikaiseen järjestäytymiseen. Erityisenä teesinä on raittiusliikkeen rooli osana työväenluokan syntyä. Toisaalta tässä luvussa kuvataan aivan uudenaikaisa aikaa myös raittiusliikkeessä, sillä vuonna 1898 alkanut juomalakkoliike muutti raittiusliikkeen luonteen. Tämä Suomen ensimmäinen joukkoliike oli todellakin työväestön kannattama liike, esipoliittinen työväenliike, kuten Sulkunen kirjoittaa. Siihen osallistui kirjallisesti 70 000 ihmistä, suurissa kaupungeissa mm. työntekijöiden enemmistö. Nopeasta kiihtymisestään huolimatta se mobilisoi työväestön ensi kertaa liikkeeseen, jota sosialistit de facto johtivat. Kieltolakikysymyksessä kirkastui sekä valtakunnallisesti että paikallisitasella ”kansan” ja hallitsevan porvariston ristiriita. Liike vaati yleistä äänioikeutta, jotta siten voitaisiin säätää kieltolaki. Tässä liikkeessä raittiusasia sai ”kansalaisuskonnon” luonteen työväestön ajattelussa. Sulkusen sanoin ”raititiusvaatimus alkoi työläisten tajunnassa kasvaa kollektiiviseksi, uskonnonomaiseksi ideologiaksi. Se alkoi toimia menetetyin maailmankuvan eräänlaisena korvikkeena, välineenä uuden yhteiskunnallisen todellisuuden hahmottamisessa” (s. 278). Tässä mielessä raittiusliikkeen kytkentä työväenluokan

muodostumiseen on hyvä ja ilmeisen oikeaksi todistettu näkökulma. Sen sijaan kytkentäyritys sosiaaliseen luokkien muodostukseen (liikkuvuuteen, sosiaaliseen laskuun, epävarmuuteen) jää muutaman oletuksen varaan ja sinään vain rasittaa hyvää tutkimusta. Väite, että juomalakon organisoinnin ”konkreettinen tavoite” (s. 235) oli Suomen Työväenpuolueen perustaminen 1899, jää todistamatta. Nämä puutteet johtuvat siitä, että tutkijan käsitteellinen ymmärrys ja tutkimustavoitteet ovat olleet paljon korkeammalla kuin hänen käytettävissään ollut materiaali. Siksi hän yrittää ottaa aineistosta paikoin liikaa irti.

Kun työväestö järjestäytyi joukoittain työväenpuolueeseen vuoden 1905 suurlakon jälkeen, raittiusliikkeen ja työväenliikkeen symbioosi lakkasi ja raittiusliike jäi keskiluokkaiseksi juoppoudenvastaiseksi moraaliliikkeeksi. Silti työväenliike ajoi kieltolakia, ja vuonna 1907 demokraattisesti valittu eduskunta päätti siitä, mutta keisari ei vahvistanut lakia. Vuonna 1917 laki meni läpi ja tuli voimaan vuonna 1919. Näin raittius sinetöitiin kansalaisuskontona. Raittiusliikkeen luonnetta sen kaikissa vaiheissa kuvaa se, että se kootesaan niitä, erityisesti naisia, joille alkoholi *ei ollut* ongelma, tuskin vähensi juoppoutta lainkaan.

Irma Sulkusen tutkimus tuo raittiusliikkeen tutkimukseen odotetun yhteiskuntahistoriallisen näkökulman ja valaisee samalla koko alkoholikysymyksen historiallista luonnetta ja suhteellisuutta. Hänen esittämänsä kuva on varmasti todempi kuin perinteisen raittiushistorian tarjoama. Akateemisessa historian tutkimuksessa Sulkusen työ edustaa myös kaivattua teoreettisesti itsetietoista analyysitapaa. Suomen varhainen raittiusliike, sen kultainen kausi, on nyt asetettu luontevaan yhteiskunnalliseen kehykseen.

Pertti Haapala